

บทที่ 2

ประวัติความเป็นมาของวงดนตรีพื้นบ้านและวงโปงลางในภาคอีสาน

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน

การแสดงดนตรี เป็นสิ่งสร้างสรรค์จร โลก โลก เป็นมรดกของชนชาติ นั้น ๆ ทุกชนชาติ ทุกภาษาข้อมีดนตรีเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ ในเอกลักษณ์เฉพาะตัวของมันเอง บ้างก็เอาไว้ ขับกล่อม เอาไว้ผ่อนคลายความตึงเครียด ไว้เป็นสื่อเป็นตัวแทนในสิ่งต่าง ๆ เป็นหน้าเป็นตา ของเมือง นั้น ๆ และใช้ในการต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองด้วย ซึ่งดนตรีมีวิวัฒนาการและสะสม ภูมิปัญญา ของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นดนตรีพื้นบ้าน ดนตรีคลาสสิก (Classic) ดนตรีแจ๊ส (Jazz) ดนตรีป๊อป (Pop) แม้กระทั่งดนตรีต่าง ๆ ในโลกนี้ก็ตาม ล้วนมาจากพื้นฐานทางดนตรีด้วยกันทั้งสิ้น ดนตรี จึงเป็นภาษาสากล ที่สามารถทำให้มนุษย์เราทุกชนชาติเข้าใจกันและกันได้ ผู้ที่สามารถเข้าใจดนตรี ได้ เป็นอย่างดี และลึกซึ้ง ย่อมได้เปรียบบุคคลอื่น ทั้งในด้านการคบหาสมาคมกับผู้อื่นและ ด้านสติปัญญา เพราะวิชาดนตรีสามารถกล่อมเกลาจิตใจคน ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นดนตรี ของชนชาติใด ๆ ในโลกนี้ล้วนแล้วแต่มีคุณประโยชน์ด้วยกันทั้งสิ้น (เปลื้อง ฉายรัศมี , สัมภาษณ์)

มนุษย์เราริเริ่มแรกตั้งแต่มิชีวิตขึ้นมาท่ามกลางสิ่งแวดล้อมและเหตุการณ์ที่เข้ามากระทบในรูปแบบ ต่าง ๆ นั้นสามารถผ่านเข้าสู่ระบบของร่างกาย โดยผ่านสื่อที่ซึมซาบเข้าสู่กระบวนการของสมอง ซึ่งตัวเราเองได้สัมผัสและเข้าใจได้โดยง่ายนั่นก็คือ เสียงดนตรี ดังคำที่ว่าดนตรีเป็นภาษาที่คนทั่วโลก เข้าใจได้ตรงกันมากที่สุด ดังนั้น ดนตรีจึงเป็นสื่อที่ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดตลอดจนความรู้ ความบันเทิง และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือสามารถขัดเกลานิสัยและ จิตใจของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ดนตรี จึงจัดเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการสื่อสารในเชิงสร้างสรรค์ นับได้ว่าเป็นสื่อสากลที่สามารถติดต่อสื่อสาร ได้ในระดับที่กว้างขวางและลึกซึ้ง (ทูลทองใจ ซึ่งรัมย์. 2538 : 11)

จากอดีตจนถึงปัจจุบันชีวิตของมนุษย์เรามีความเกี่ยวพันกับดนตรีตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ไม่ว่าจะ เป็นดนตรีจากเพลงกล่อมเด็ก ดนตรีจากพิธีกรรมทางศาสนา ล้วนแต่มีความจำเป็นทั้งสิ้น ซึ่งมนุษย์ ทุกเชื้อชาติทุกวรรณะสามารถฟังและเข้าใจได้โดยไม่ต้องอธิบาย ดนตรียังก่อให้เกิดอารมณ์คล้อยตาม เกิดความสบายใจ ผ่อนคลายความตึงเครียด นอกจากนี้ยังเป็นสื่อที่สะท้อนสังคมเป็นการแสดงออก ทางศิลปะ และถ่ายทอดเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมออกมาในรูปแบบของ บทเพลงทั้งทางตรงและทางอ้อม ดนตรีจัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความละเอียดอ่อน งดงาม และมีคุณค่า ดำรงความเป็นเอกลักษณ์

มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเป็นที่ยอมรับ และเชื่อถือกันว่าดนตรีเป็นภาษาชนิดหนึ่งของมนุษย์ชาติใดที่มีภาษาพูดและภาษาเขียนเป็นของตนเอง ก็มักจะมีดนตรีเป็นของตนเองด้วย เพราะดนตรีและเพลงร้องเป็นสิ่งที่พัฒนามาพร้อมกับภาษาพูดของแต่ละประเทศนั้น ๆ เครื่องดนตรีน่าจะมีลักษณะการเกิดในแนวเดียวกันคือ เริ่มต้นที่การตี เคาะ และการกระทุ้งหรือกระแทก ก่อให้เกิดจังหวะเป็นการเริ่มต้นของดนตรี นอกจากนั้นการเป่าจึงเกิดขึ้นตามมาเพราะคนเราต้องหายใจ จนแม้แต่การพูด การผิวปาก ก็คือการเป่าด้วย และการที่มนุษย์เราใช้ธนูในการล่าสัตว์ เพื่อหาเลี้ยงชีพ การดีดของธนูทำให้เกิดเสียง เป็นจุดเริ่มต้นของการหาวัสดุในการดีด ทำให้เป็นดนตรีหรือเสียงด้วย การตั้งสายที่สูงต่ำต่างกันออกไป จนเกิดเป็นเครื่องดนตรีประเภทดีด จนเมื่อมนุษย์เราได้ยินเสียงกอ ไล่เสียงคลี่กันเป็นเสียง จึงได้มีการพัฒนาสร้างคันชักสำหรับสีขึ้น ซึ่งก็กลายเป็นเครื่องดนตรีประเภทสีขึ้นมาในที่สุด (เปลื้อง ฉายรัศมี. 2550 ,สัมภาษณ์)

ดนตรีพื้นบ้าน ได้สะท้อนถึงขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ความอุดมสมบูรณ์ ความแห้งแล้ง โดยภาพสะท้อนเหล่านี้จะดูได้จาก สำเนียงเพลง บทเพลง ลักษณะของเครื่องดนตรีได้อย่างชัดเจน ซึ่งดนตรีของแต่ละภาคจะมีลักษณะ โดยเฉพาะของตนเอง จะมีสำเนียงเพลง ภาษา เอกลักษณ์ และลักษณะเครื่องดนตรีแตกต่างกันออกไปตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เช่น ทางภาคเหนืออากาศหนาวเย็น และเจียบ คนทางภาคเหนือก็จะทำอะไรช้า ๆ แม้กระทั่งคำพูดคำจาของทางภาคเหนือก็จะช้า ๆ เนิบ ๆ พูดเสียงเบา ซึ่งเป็น ผลสะท้อนทำให้เครื่องดนตรีทางภาคเหนือนี้เป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะการเล่นการบรรเลงอย่างช้า ๆ และเครื่องดนตรีก็มีเสียงค่อนข้างเบา ฟังดูเยือกเย็นและอ่อนหวาน ซึ่งมีผลสะท้อน ที่สอดคล้องเช่นเดียวกับภาษาที่ใช้ทางภาคเหนือ และแต่ละลักษณะของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของชนกลุ่มนั้น ๆ โดยอาศัยสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศเป็นเกณฑ์ และไม่มีขอบเขตที่ตายตัวและแน่นอน เครื่องดนตรีทางภาคเหนือมีลักษณะงดงาม เพราะคน ทางภาคเหนือมีเวลาที่จะประดิษฐ์คิดค้นรูปร่างของเครื่องดนตรีต่าง ๆ มากมาย (ภราดร สาขามูละ. 2541:5.)

ดนตรีพื้นบ้านอีสาน เนื่องจากทางภาคอีสานมีอากาศที่ร้อนและแห้งแล้ง เมื่อถึงเวลาหน้าฝน ชาวอีสานต้องรีบทำมาหากินเพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง จนไม่มีเวลาที่จะสนุกสนาน มากนัก เครื่องดนตรีจึงไม่สวยงาม ประดิษฐ์ขึ้นอย่างง่าย ๆ และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่น การบรรเลงก็รวดเร็ว คึกคัก กระชับและสนุกสนาน แสดงถึงความเร่งรีบและสนุกสนาน

จากที่กล่าวมาข้างจึงเห็นได้ว่าดนตรีพื้นบ้านอีสาน จะมีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัวโดยเกิดจากภูมิปัญญาของชนชาวอีสาน โดยลักษณะของเครื่องดนตรีจะเกิดขึ้นกับแต่ละท้องถิ่นไม่เหมือนกันและได้มีการนำมารวมวงกันเกิดขึ้น ซึ่งเป็นขอบเขตที่ชี้ลงไปอีกว่าสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศแห้งแล้งหรืออุดมสมบูรณ์ โดยจะสังเกตเห็นได้จากการกำเนิดของเครื่องดนตรีแต่ละประเภท ตัวอย่างเช่น โหวด กำเนิดขึ้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด ชีให้เห็นถึงความแห้งแล้ง เพราะเสียงของโหวดเมื่อได้ฟังแล้วจะรู้สึกถึงความรันทด หดหู่ใจ และสอดคล้องกับสภาพของดินฟ้าอากาศที่จังหวัดร้อยเอ็ด

ซึ่งฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล สภาพดินแตกระแหงแห้งแล้ง อากาศมีความร้อนสูง ยากแก่การเพาะปลูก เป็นเหตุที่ทำให้เครื่องดนตรีมีเช่นนี้ คือ การเข้าไปหาอาหารในป่า หรือ การล่าสัตว์จึงนำเอาไม้ไผ่ ชนิดบาง ๆ มาตัดมีความสั้นยาวที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดเสียงสูงเสียงต่ำ และนำมาเล่นในยามที่ว่างจากงาน หรือยามที่ไม่ได้เก็บเกี่ยวอะไร

วงโปงลาง เป็นวงที่รวมเอาเครื่องดนตรีทางภาคอีสานมารวมกันไว้ในวงเดียวกัน ซึ่งมี จังหวะ ท่วงทำนอง ลีลา และสีสันทัน ของเพลงที่แตกต่างกันออกไปจากวงดนตรีชนิดอื่น ๆ โดยมีสัญลักษณ์ โปงลางเป็นเอกลักษณ์ และเรียกตามโปงลางว่า "วงโปงลาง" ปัจจุบันการเล่นดนตรีโปงลางเป็นอาชีพ มีให้เห็นอย่างมากมายและแพร่หลาย โดยเกิดจากการที่ว่างจากการทำงานจึงได้รวมตัวกันและก่อตั้งวงกันขึ้นมา ซึ่งทำให้มีรายได้เพื่อเลี้ยงชีพและครอบครัวได้ไม่มากนักน้อย ผู้ที่เป็นพ่อและแม่ของชาวอีสาน จึงได้เล็งเห็นความสำคัญของดนตรีพื้นบ้านอีสาน จึงได้มีการส่งเสริมให้บุตรหลานของตนเข้าเรียนดนตรีและช่วยผ่อนผันค่าใช้จ่ายทางครอบครัวหลังจากที่เสร็จจากการทำไร่ ไร่นา แถบภาคอีสาน มีการเรียนการสอนดนตรีโปงลางกันเกือบทุกจังหวัด ซึ่งเป็นผลดีต่อผู้ศึกษาและสนใจ ในปัจจุบัน มีแหล่งศึกษาสำคัญ ๆ กันอยู่ 2 แห่งใหญ่ ๆ ด้วยกัน คือ วิทยาลัยนาฏศิลปร้อยเอ็ด และวิทยาลัยนาฏศิลปกาฬสินธุ์ในปัจจุบัน วิทยาลัยนาฏศิลปทั้ง 2 แห่ง ได้ทำหน้าที่เป็นแหล่งอบรมสั่งสอนให้ ความรู้ ด้านนาฏศิลป์ แก่กุลบุตรกุลธิดาของประชาชน ในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ดนตรีพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โปงลางเป็นสาขาหนึ่งที่เน้นและส่งเสริมในเรื่องการเรียน การสอน และการอนุรักษ์ เผยแพร่แก่สาธารณชนทั่วไป จนเป็นที่ยอมรับกันว่า ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานเป็นที่รู้จักเป็นที่ชื่นชม และเป็นที่ยอมรับกันว่า ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานเป็นที่ยอมรับกันทั่วทั้งชาติ ดังนั้น วงดนตรีพื้นบ้าน จึงเป็นวงมาตรฐานที่คน ทั่วไปยอมรับว่าเป็นสิ่งที่เชิดหน้าชูตาของจังหวัด โดยจะเห็นได้จากการที่มีบุคคลสำคัญมาเยือน ก็จะจัดให้มีการแสดงวงดนตรีโปงลาง ให้คณะผู้มาเยือน ได้ชมอยู่เสมอ สร้างความประทับใจเป็นอย่างยิ่ง และนอกจากนี้ วงดนตรีโปงลางที่เกิดขึ้นในหลายๆ จังหวัดยังได้เป็นตัวแทนของประเทศไทย ไปแสดง เผยแพร่ในต่างประเทศ มากมายหลายประเทศไม่ว่า จะเป็น ยุโรป เอเชีย และอเมริกา สร้างความ ชื่นชมให้ชาวต่างประเทศที่นิยมในการอนุรักษ์ดนตรีพื้นเมืองเป็นอย่างนัก (สันทนา วงษ์แสงพลอย. 2540.2) ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาค้นคว้าจึงได้ทำการศึกษา ประวัติวงดนตรีพื้นบ้าน โปงลางเพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างในสมัยอดีตกับสมัยปัจจุบันเพื่อวิเคราะห์ถึงการวิวัฒนาการทางดนตรีที่ดีขึ้น หรือถดถอยลงเป็นแนวทางแก้ไขข้อดีและ ข้อเสียสำหรับการศึกษาและอนุรักษ์สืบต่อไป

ประเภทของเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงวงดนตรีพื้นบ้านโปงลาง ซึ่งถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและใช้เวลาสะสมประสบการณ์ทางดนตรีมาเป็นแรมปี ซึ่งการแสดงของแต่ละบุคคลก็มีวิธีการที่แตกต่างกันออกไปและอาศัยประสบการณ์การแสดงมาเป็นพื้นฐาน ขึ้นชื่อว่าการแสดงไม่ว่าจะเป็นมหรสพชนิดใดก็ตาม องค์ประกอบที่จะทำให้การแสดงนั้นสมบูรณ์เรียกว่าเครื่องความสนใจของผู้ชมได้มาก อยู่ที่ว่าต้องมีเสียงดนตรีประกอบไม่ว่าจะเป็นวงดนตรีไทย วงดนตรีสากลต่าง ๆ หรือ

วงดนตรีพื้นบ้านก็ตาม แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะ วงดนตรีพื้นบ้านโปงลาง ในสมัยก่อนการบรรเลงเครื่องดนตรีทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปกติจะใช้เครื่องดนตรีแต่ละชนิดบรรเลงเดี่ยวไม่นิยมนำเครื่องดนตรีพื้นบ้านมาบรรเลงผสมกัน ด้วยเหตุผล หลายประการ เช่น เวลาไม่อำนวย ทำนองเพลงที่จะบรรเลงร่วมกันมักจะประสานกัน ได้ยากเพราะ ไม่มีการบันทึกตัวโน้ต

ผู้บรรเลงจะบรรเลงไปตามความสามารถและความถนัดของตน โดยการนำลายหลัก (หมายถึงแม่เพลงของโปงลาง) มาผสมผสานกันเพื่อทำให้เกิดลายเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ขึ้น มากมาย โดยจะสังเกตได้ว่าการบรรเลงลายเพลงแต่ละเพลงนั้น จะเริ่มต้นด้วยเกริ่นเพลงบรรเลงก่อนเสมอ แล้วจึงบรรเลงต่อด้วยการดำเนินทำนองหลัก ลักษณะท่วงทำนองของแต่ละลายเพลงจะมีทำนองสั้น ๆ จึงทำให้บรรเลงกลับไปกลับมาได้ตามความพอใจของผู้บรรเลง ต่อจากการบรรเลงทำนองหลักก็จะเป็นการบรรเลงทำนองแรกด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้ดนตรีพื้นบ้านอีสานต้องบรรเลงเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ ในอดีตเช่น การเดี่ยวแคน เดี่ยวพิณ เดี่ยวโปงลาง เป็นต้น เมื่อมีการบรรเลงดนตรีพื้นบ้านต่อ ๆ ไป จะเห็นว่าผู้ฟังเกิดความเบื่อหน่ายและลดความนิยมในการฟังผู้บรรเลงจึงได้คิดสร้างการบรรเลง ให้มีวิวัฒนาการไปสู่ความแปลกใหม่ ด้วยการนำเครื่องดนตรีแสดงเดี่ยวแต่ละชนิดมาบรรเลง ร่วมกัน จนมีผลให้การบรรเลงดนตรีพื้นบ้านนั้นมีความไพเราะเร้าใจมากขึ้น และสร้างความนิยมให้ผู้ฟังมากขึ้น ดนตรีพื้นบ้านโปงลาง ประกอบด้วย เครื่องดีด สี ดี และเป่า ซึ่งสามารถจำแนกได้ดังนี้

เครื่องดีด ได้แก่ พิณ ไหซอง

เครื่องสี ได้แก่ ซออีสาน

เครื่องดี ได้แก่ โปงลาง กลองหาง

เครื่องเป่า ได้แก่ แคน โหวด

เครื่องดีด

ดนตรีประเภทเครื่องดีด หมายถึง เครื่องดนตรีที่มีสายใช้ดีด มีอุปกรณ์สำหรับดีดที่เรียกว่า ปีก (Pic) ได้แก่

พิณพื้นบ้าน ชาวบ้านและนักศึกษาชมรมอนุรักษ์ศิลปมรดกอีสานวิทยาลัยนาฏศิลป์กาฬสินธุ์ และนักดนตรีพื้นเมืองอีสานทั่ว ๆ ไปเรียกชื่อพิณพื้นบ้านอีสานนี้แตกต่างกันออกไปหลาย ชื่อทั้ง ๆ ที่เป็นเครื่องดนตรีชิ้นเดียวกัน เช่น หมากจับปี หมากดับแต่ง หมากดับเต่า หมากตดโต่ง ชุงข้าง แต่เดิมพิณพื้นบ้านอีสานเรียกว่า " ชุงพื้นบ้านอีสาน " เนื่องจาก ทำมาจากไม้ชุงท่อนเดียวตลอดทั้งตัว แต่ต่อมาคนทั่วไปนิยมเรียกว่า พิณ โดยนำไม้เนื้ออ่อนเช่น ไม้หมากหมี (ไม้ขนุน) มาสร้างเพราะมีน้ำหนักเบา และให้เสียงทุ้ม กังวาล ไพเราะกว่าไม้ชนิดอื่น ๆ มีรูปร่างคล้ายกับกีตาร์

ไหซองไหเป็นเครื่องดีดชนิดหนึ่ง ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า ฟั้น แปลว่าดีดอย่างแรงหรือทำอย่างแรง การเล่นไหจะใช้นิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้จับที่แผ่นยางที่ปากไห ดึงแล้วปล่อยมือ ทำให้ยางสั่นสะเทือนไปมาและเกิดเสียงดังขึ้นเป็นเสียงทุ้มต่ำคล้ายเสียงเบส เดิมใช้แทนเสียงเบส คนดีดไหเดิม

เป็นผู้ชายแต่ในปัจจุบันใช้ผู้หญิงคิด และมีลีลาการคิดที่งดงามอ่อนช้อย ผสมกับ การรำ โดยนางไห ส่วนใหญ่ต้องมีพื้นฐานมาจากการรำนมาก่อนและเป็นตัวเพิ่มสีสันให้กับ วงโปงลาง แต่ในปัจจุบันนี้ ในวงดนตรีพื้นบ้านอีสานวงโปงลาง

เครื่องสี่

เป็นเครื่องดนตรีที่มีสายขึงตึงบนกล่องเสียง โดยมีหย่องขึงระหว่างกล่องเสียง กับสาย โดยใช้คันชักสำหรับตีให้สายสั่นสะเทือนทำให้เกิดเสียง เครื่องดนตรีประเภทสี่ หรือ ที่เรียกกันว่า ซอ ซออีสานมักจะทำมาจากวัสดุที่เหลือใช้ เค้าซอจะมีชื่อเรียกตามวัสดุที่ใช้ทำ เช่น ซอเปี๊ยะ ซอกระป๋อง ซอกะลา ซอบั้งไม้ไผ่ เป็นต้น

เครื่องเป่า

แคน คนอีสานถือว่าแคนเป็นเครื่องดนตรีประจำครอบครัวและชีวิตประจำวันของ ท้องถิ่นและเป็นเครื่องดนตรีที่เก่าแก่อีกชิ้นหนึ่ง แคนสามารถเทียบเสียงได้ครบตามระบบเสียงดนตรีสากล คือ มีครบ 7 เสียง โด เร มี ฟา ซอล ฟา ที เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าโดยวิธีใช้ปากเป่าดูกลมเข้าออกประกอบด้วย ไม้กู่แคน ไม้เต้าแคน หลาบ โลหะ และ ชัน (ขี้สูด) โดยมีรายละเอียดดังนี้ ไม้กู่แคน ไม้ซาง (ไม้ไผ่เสี้ยทางภาคอีสาน) ใช้สำหรับทำรูปแคนจะใช้จำนวนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของแคน มีความยาวตลอดหลังเรียงติดกันเป็นดับในเต้าแคน และเจาะรูเล็กๆ ด้านข้างลูกแคนทุกลูก เพื่อกำหนดเสียง สูง ต่ำ ไม้เต้าแคน เป็นไม้ที่มีลักษณะทรงกลม ช่องตรงกลาง ส่วนหัวและท้ายจะหุ้มด้วยไม้เนื้อแข็งจำพวก ไม้ตะเคียน หรือ ไม้พะยง เจาะผ่ากลางทะลุเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า เพื่อเสียบลูกแคน และเจาะรูทางด้านยาวให้ทะลุถึงรูใหญ่ ใช้สำหรับเป่าโดยคว้านตรงปากเต้า ให้เป็นรูกลมบุ๋ม เข้าไป หลาบโลหะ คือ ลีนแคนที่ทำด้วยโลหะประเภทเงิน หรือ ทองเหลืองใช้สอดอยู่ในลูกแคนตรงบริเวณ ตรงเต้าแคน ชันโลง (ขี้สูด) ใช้สำหรับติดลูกแคนเข้ากับเต้าแคนและกันมิให้ลมออกทางเต้าในขณะที่ เป่า เมื่อนำส่วนประกอบดังกล่าวข้างต้นนี้มาประดิษฐ์เป็นตัวแคนแล้วจัดประเภทเพื่อนำไปใช้เป่าได้ 4 ชนิด คือ แคน 6 แคน 7 แคน 8 แคน 9

เครื่องตี

โปงลาง เป็นเครื่องดนตรีประเภทเถาะทำนองและจังหวะไปพร้อมกันแบบเดียวกับระนาดและเปียโน ชาวอีสานใช้มานานแล้ว แต่คงจะเกิดภายหลังแคนเพราะเพลงที่ใช้กับโปงลาง เป็นเพลงลายแคนแทบทั้งสิ้น ลายแคนเองก็มีลายโปงลางซึ่งเป็นทำนองที่หอมแคนแต่ขยับขึ้นจากความบันเทิงใจจากเสียงโปงลางโปงลางนั้นบางแห่งจะเรียกว่า หมากกลิ้งกลม หมากเตอะเดิน เป็นเครื่องดนตรี ที่พัฒนามาจาก เกราะล่อ

กลองหาง กลองหางเป็นเครื่องดนตรีประเภทตี ซึ่งในสมัยก่อน เรียกว่า กลองเส็ง กลองกึ่ง กลองแต่ กลองคุ่ม แล้วแต่พื้นที่และท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านนิยมนำเอาไม้เนื้อแข็งมาขุดเป็นกลอง ลักษณะของกลองจะเป็นแบบลักษณะง่าย ๆ ไม่สลักซับซ้อน จะนำไม้เนื้อแข็งมาแล้วนำมาเจาะให้ตรงกลางให้ทะลุถึงกันได้ จากนั้นก็ฉึงหน้าด้วยหนังสัตว์หรือหนังวัว เพราะบางและทนทานไม่นิยมฉึงหน้าด้วยหนังควาย เพราะหนังควายหนามากทำให้เสียงออกมาเสียงไม่โปร่งใสเท่ากับหนังวัว และนิยมฉึงหน้าเพียงหน้าเดียว ใช้ตีแหในงานต่าง ๆ โดยมีกลองแฉับเดียว ต่อมาได้มีการนำเข้ามาบรรเลงกับวงโปงลาง ได้นำเอากลองยาวเข้ามาแหด้วย

ลักษณะการบรรเลงและการรวมวงดนตรีพื้นบ้านอีสาน

จีนเชื่อว่า วงดนตรีแล้วการเป็นทีมที่คตินั้นนักดนตรีและเครื่องดนตรีจะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เสียงของเครื่องดนตรีแต่ละเครื่องนั้นจะต้องปรับแต่งเสียงให้มีระดับที่เท่ากันในการเล่นดนตรีทุกครั้งจะต้องมีการเทียบเสียง โดยเฉพาะวงดนตรีที่มีเครื่องดนตรีต่าง ๆ มากมายหลาย ๆ ชิ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะต้องให้เสียงของเครื่องดนตรีทุกชิ้นมีเสียงเท่ากันและมีความกลมกลืน การตั้งเสียงของวงดนตรีสากล สำหรับเครื่องดนตรีที่มีสายนั้น นักดนตรีจะต้องตั้งเสียงจากเครื่องตั้งเสียง ซึ่งเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก แต่สำหรับการตั้งเสียงของวงดนตรีพื้นบ้านอีสานนั้นจะแตกต่างกัน คือ นักดนตรียังคงต้องตั้งเสียงแบบเดิม ๆ อยู่ จะต้องใช้หูฟัง และ เทียบเสียงเอง โดยการตั้งจะต้องอาศัยเสียงของ แคน หรือ โปงลาง เป็นหลัก โดยหมอแคน หรือ หมอโปงลางจะตีเสียง เร และเสียง ลา ให้ คนที่เล่นพิณและเบสพื้นบ้านก็จะตั้งเสียงตามนั้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ลักษณะการบรรเลงเพลง

ทำนองเพลงพื้นบ้านอีสาน อาจแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ ทำนองร้อง ได้แก่ ลำตัด ๆ และทำนองบรรเลง ได้แก่ ลายไม้บรรเลงเรื่องและลายบรรเลงเรื่อง ทำนองลำต่าง ๆ เช่น ลำพื้น ลำกลอน ลำเรื่องต่อกลอน ลำเพลิน ลำเดี่ยว และทำนอง ของลายต่าง ๆ ทั้งสอง มีความสัมพันธ์กัน จึงมีส่วนประกอบคล้ายกัน 3 ส่วนใหญ่ คือ (จินตนา โภทศศาสตร์, 2550 : สัมภาษณ์)

1. ทำนองขึ้นต้นหรือต้นทำนองเกริ่น เป็นการเริ่มต้นของเพลงเพื่อเตรียมผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังตอนต่อไป เช่น ก่อนที่หมอคำจะลำเป็นเรื่องราวก็จะนำด้วยคำว่า โอ้ละหนอสมอ หรือแคนที่เป่าลายใด ๆ ก็ตามต้องมีการเป่าเกริ่นนำก่อนเช่นเดียวกัน

2. ทำนองหลัก คือ ทำนองที่เป็นหัวใจของเพลง ผู้ที่คุ้นเคยเมื่อได้ฟังทำนองหลักสามารถบอกได้ทันทีว่าเป็นเพลงอะไรหรือภาษาพื้นเมืองเรียกว่า ลายอะไร แต่ละทำนองจะมีลักษณะเฉพาะของแต่ละเพลงผู้ฟังสามารถแยกความแตกต่างของลำและลายต่างๆ ได้จากทำนองหลัก

3. ทำนองย่อย หรือทำนองแยก หรือเรียกอีกอย่างว่าแตกทำนองเป็นทำนองที่ใช้บันไดเสียงเดียวกันกับทำนองหลักแต่จะดำเนินทำนองให้ แตกต่างกันไป ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถและ

ความชำนาญของผู้บรรเลงแต่ละคนในการล่ำก็เช่นเดียวกัน ดังนั้นในการบรรเลงเพลงพื้นบ้านอีสานนั้น ในขั้นแรกจะเริ่มด้วยการเกริ่นเสียก่อน แล้วจึงดำเนินทำนองหลักอาจจะกลับไปกลับมา ดังนั้นการบรรเลงเพลงพื้นบ้านอีสานจะใช้ทำนองหลักเป็นตัวแกนในการบรรเลง

การบรรเลงดนตรีและการแสดงประกอบจะมีการสลับเปลี่ยนทำนองกันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะทำให้ผู้ชมไม่รู้สึกเบื่อหน่าย เช่นบรรเลงเพลงซ้ำ 2 เพลง แล้วเปลี่ยนมาเกริ่นแคนก่อนประมาณ 2 นาที แล้วมาบรรเลงเพลงเร็ว ต่อจากนั้นมาแนะนำไหของเพื่อให้ความบันเทิง แก่ท่านผู้ชมแล้วค่อยบรรเลงเพลงซ้ำต่อ เช่นนี้จะทำให้คนดูอยากที่จะออกมาร่วมสนุกด้วย เพราะดนตรีโปงลางนี้จะเน้นกันตรงที่ให้ความสนุกสนาน ความบันเทิง และเป็นการผ่อนคลาย ความจริงเครื่องดนตรีจากการทำงานเป็นหลัก การแสดงโดยทั่วไปของวง โปงลางจะมีการนำเสนอที่มีลักษณะที่คล้ายกัน โดยการจัดลำดับเพลงในวงโปงลางและลำดับการแสดง ดนตรีบรรเลงเพลงเป็ดวง นางไหออกมารำไหว้ขำหน้าเวทีและเข้าคืดไห ดนตรีบรรเลงเพลงมีจังหวะซ้ำ 1 เพลงเป็นเพลงที่ใช้คั่นระหว่างการแสดง เช่นเพลงภูไทสามเผ่า ซึ่งในบทเพลงนี้จะมีการบรรเลงการออกเดี่ยวของเครื่องดนตรีแต่ละชิ้น พิธีกรออกมากล่าวเปิดชุดการแสดง และเล่าประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับชุด การแสดง ที่มีอัตราจังหวะที่ซ้ำและเร็วสลับกัน แนะนำเครื่องดนตรีและบรรเลงต่อจนจบการแสดง

ลักษณะเด่นของดนตรีพื้นบ้านอีสาน

เพลงพื้นบ้านอีสาน เป็นศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมานานในชนเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในภาคอีสาน เพลงพื้นบ้านอีสานที่นิยมเล่นมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะซึ่งแตกต่างจากภาคอื่น ๆ ดังนี้

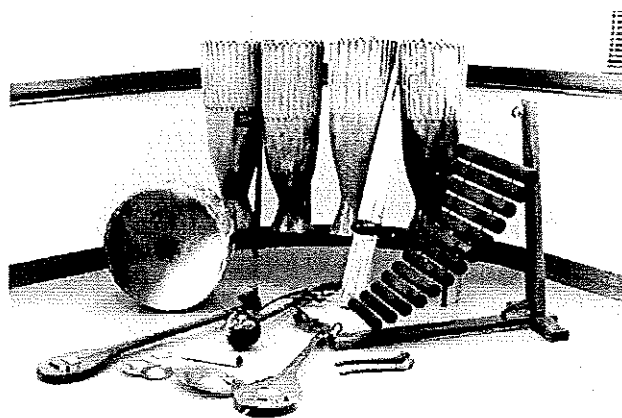
1. ใช้บันไดเสียงแบบห้าเสียง (โค เร มี ซอล ลา)
2. ท่วงทำนอง ออกไปทางบันไดเสียงไมเนอร์ (Miner) จึงแฝงด้วยสำเนียงก่อนข้าง จะให้อารมณ์เศร้า ซึ่งลักษณะเสียงไมเนอร์นี้เสียงที่ 2,3 และ 5,6 ห่างกันครึ่งเสียง
3. การประสานเสียงในเพลงไม่มีระบบ แต่สามารถบอกถึงลักษณะบันไดเสียงเป็นแบบไมเนอร์ (Miner)
4. ทำนองเพลงประกอบด้วยประโยคสั้น ๆ แต่สามารถบรรเลงวกไปเวียนมา ซ้ำ ๆ หลายครั้งได้ตามต้องการ
5. ความช้า- เร็วของจังหวะอยู่ในระดับปานกลาง ไปจนถึงจังหวะก่อนข้างเร็ว
6. โครงสร้างของทำนองประกอบไปด้วย 3 ส่วนคือ ทำนองเกริ่น ทำนองหลัก และ ทำนองย่อย
7. ทำนองเพลงพื้นบ้าน ชาวบ้านเรียกว่า ลาย สืบทอด โดยการจดจำ จะไม่มีการบันทึกเป็นตัวโน้ต เพลงในอดีตจะไม่ค่อยมีการแต่งเติม ลายเพลงจึงมีไม่มากนัก (ชุมเดช เดชภิมล. 2550 : สัมภาษณ์)

ยากแก่การทำความเข้าใจ เพราะแต่ละคนมีความเข้าใจที่จะถ่ายทอดออกมาเป็นภาษาในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม รูปแบบในการเขียนก็ยังมุ่งในเชิงตำรา เขียนในเชิงวิเคราะห์ตำราและเทคนิคตำรา (นายพรเทพ บุญจันทร์เพชร. 2547: 52)

การแสดงวงดนตรีพื้นบ้านมีระดับของพัฒนาการมาตามยุคสมัย โดยประยุกต์ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลาซึ่งยังคงยึดถือรูปแบบเดิมเพื่อป้องกันมิให้เกิดความเสื่อมเสียทางด้านวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้พัฒนาการของการแสดงวงดนตรีพื้นบ้านจะค่อยๆปรับตัวและมีพัฒนาการตามความคิดสร้างสรรค์ผสมผสานกันระหว่างการแสดงรูปแบบเดิมและการแสดงรูปแบบใหม่ ซึ่งจากการแสดงรูปแบบเดิมมีเพียงการพุดสอยหรือพุดตลกคั่นเวลา หรือเพื่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ปัจจุบันมีพัฒนาการทางการแสดงโดยการคั่นเวลาในช่วงที่ผู้แสดงเปลี่ยนเครื่องแต่งกายด้วยการร้องเพลงลูกทุ่ง หรือหมอลำ การให้ผู้ชมมีส่วนร่วมเล่นเกมส่ เพื่อรับรางวัล นอกจากนี้ยังมีการสอดแทรกความรู้ด้วยการแนะนำเครื่องดนตรีพร้อมอธิบายประวัติความเป็นมาสั้นๆเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจง่ายขึ้น

องค์ประกอบของวงดนตรีพื้นบ้านโปงลาง

วงโปงลางแบบดั้งเดิมเป็นวงดนตรีพื้นบ้านที่สร้างแบบแผนการแสดงในยุคโบราณและสามารถถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบันเพื่อเป็นแนวทางในการแสดงดนตรีพื้นบ้านอีสาน โดยได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และมีพัฒนาการมาตามลำดับให้เหมาะสมกับยุคสมัย ซึ่งการปรับปรุงและการพัฒนาจะประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่างๆ ที่เป็นพื้นฐานของการแสดงในวงโปงลาง เช่น ด้านดนตรี ด้านการแสดง ด้านรูปแบบการแสดง และด้านการแต่งกาย ดังต่อไปนี้

ภาพประกอบที่ 1

1. ด้านดนตรี

เครื่องดนตรีที่ใช้ในวงโปงลางแบบดั้งเดิม ประกอบไปด้วย

1.1 พิณพื้นบ้าน เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีดที่ใช้น้ำวางในปัจจุบัน ทำหน้าที่บรรเลงทำนองหลักในหลายเพลงต่าง ๆ เป็นทั้งเครื่องดนตรีที่ทำทำนอง และจังหวะในตัวเดียวกัน พิณจะต้องอาศัยการดีดหรือการฝึกหัดจากคนที่มีประสบการณ์และความชำนาญสูง พิณทั่วไปจะมีลักษณะการคิดแบบกีตาร์ไซโล่ มือข้างซ้ายจะจับที่สายและกดลงเพื่อให้เกิดเสียงแล้วจึงเปลี่ยนตำแหน่ง มือข้างขวาดีดที่บริเวณสายใกล้กับกล่องเสียง การบรรเลงรวมวงพิณจะบรรเลงทำนองทุก ๆ ตัวโน้ตของเพลงและนิยมได้ลูกเล่นตามความเหมาะสมหรือทักษะของผู้บรรเลง ถ้าเพลง ที่จะใช้บรรเลงเป็นเพลงร้อง เช่น เพลงลูกกรุง ลูกทุ่ง ก็จะใช้พิณเป็นเครื่องบรรเลงหลักซึ่ง จะเป็นเครื่องนำขึ้นเพลง โดยเพลงเหล่านี้เป็นที่รู้จักและทำชื่อเสียงให้กับนักร้องมาหลายต่อหลายคนแล้ว

1.2 พิณเบส หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเบสพื้นบ้าน หน้าที่หลักในการบรรเลงรวมวงคือ เป็นตัวทำทำนองให้กับเครื่องดนตรีชนิดอื่น ๆ จะบรรเลงเฉพาะลูกตกของเพลงนั้น ๆ โดยจะใช้ทำนองร่วมกันกับกลองหางจึงเป็นตัวเพิ่มความหนักแน่น ความไพเราะ และความกลมกลืนให้กับวง โดยพิณเบสจะมีลักษณะของเสียง หูม-ต่ำ ซึ่งเสียงและการบรรเลงตรงข้ามกับพิณ ในจังหวะของพิณเบสสามารถแบ่งทำนองได้ดังนี้จังหวะภูไท เป็นจังหวะที่ช้าไพเราะใช้กับเพลงที่บรรเลงเป็นส่วนใหญ่ จังหวะลำเพลิน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจังหวะหมอลำ เป็นจังหวะเร็วกระชับใช้ในเพลงบรรเลงเร็ว และเพลงที่ร้องหมอลำจังหวะชะชะช่า เป็นจังหวะที่เร็วอีกจังหวะหนึ่งเช่นกัน ส่วนใหญ่ใช้บรรเลงกับเพลงที่เป็นเพลงลูกทุ่งและลูกกรุง

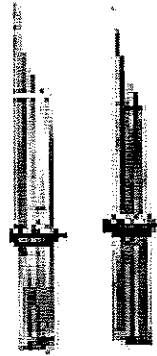
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาพประกอบที่ 2

1.3 ซอด้วง หรือซออีสาน เป็นเครื่องดนตรีประเภทดีด ใช้บรรเลงรวมวงโดยใช้สำเนียงหรือบรรเลงเพื่อทำให้เพลงนั้น ๆ เสริ้ว จะพบในเพลงที่มีจังหวะทำนองเพลงช้าเป็นส่วนใหญ่ หน้าที่หลักในการบรรเลงจะไม่บรรเลงทั้งเพลง จะบรรเลงสอดแทรกให้เข้ากับทำนองของพิณ เช่น เพลงที่หลาย ๆ รู้จักกันดี ซึ่งเป็นเพลงพระราชานิพนธ์ของสมเด็จพระเทพฯ คือ เพลงสั้มคำ โดยจะใช้ซอขึ้นที่ท่อนหัวและท่อนท้ายเพลง เป็นลักษณะเช่นนี้ เพื่อให้ถึงอารมณ์ต่าง ๆ

1.4 โปงลาง การบรรเลงโปงลาง ผู้เล่นจะจัดวาง โปงลางขึ้นอยู่บนขาตั้ง โดยให้ลูกเสียงต่ำอยู่ด้านบน เสียงสูงอยู่ด้านต่ำผู้เล่นจะบรรเลงเป็นทำนองหลักหรือบรรเลงให้เครื่องดนตรี ขึ้นอื่น ๆ ออกเดี่ยว หรือเล่นลีลาต่าง ๆ ผู้เล่นจะบรรเลงทำนองไปเรื่อย ๆ จะไม่มีลูกเล่นต่าง ๆ มากนักใน

หมอแคนที่เก่ง ๆ จะเป่าเป็นประสานสอดแทรก ทำนองจังหวะต่าง ๆ เข้ากับพิณได้ หรืออาจจะเป่าเป็นทำนองหลักทางสั้น ทางยาวให้ก็ได้ โดยพิณจะบรรเลงทำนองต่าง ๆ สอดแทรก ไปด้วยลายต่าง ๆ หรือออกลายลำเพลินบ้าง ลายเข็งบ้างก็ได้ แคนและพิณจะบรรเลงด้วยลายเพลงสุดสะเนนซึ่งประกอบร้องลำนั้น ๆ ในเพลงร้องของลายเพลงสุดสะเนนด้วยก็ได้ ซึ่งในลายเพลงนี้จะให้แคนเป็นตัวหลักในการบรรเลง ลายแคน

ภาพประกอบที่ 4

1.7 โหวด หน้าทีหลักของการบรรเลงรวมวงของโหวดคือ เป็นการบรรเลงสอดแทรก ในเพลงต่าง ๆ โดยจะเน้นการออกเดี่ยวมากกว่า (SOLO) การเป่าโหวดจะไม่นิยมเป่าทั้งเพลง โดยจะอาศัยจุดเด่นของการเน้นเสียง ซึ่งมีหลักดังนี้ ช่วงเสียงยาวของบทเพลงควรเป่าเสียงอ่อนหรือเป่าพ่อนลมเป่า ช่วงเสียงสั้นที่ต้องการให้เสียงสั้นควรเป่าตัดลม และเน้นเสียงให้ดัง ช่วงเสียงยาวเมื่อต้องการให้เกิดอารมณ์ของเพลงควรเป่าสอดแทรก การสับดเสียงให้ชัด การบรรเลงรวมวงของโหวดจะบรรเลงแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน และไม่ยากนัก

1.8 ผางฮาด คือ ฆ้องโหม่งโบราณที่ไม่มีปุม แต่หน้าจะราบเรียบเสมอกันหมด

1.9 ลิ่งและแสง หรือ ฉิ่ง และฉาบนั่นเอง ใช้ตีในการประกอบจังหวะ

1.10 กระทบพื้นเมืองอีสาน มีชื่อเรียกต่างๆ กัน เช่น หมากกั๊บแก๊บหรือหมากกั๊อบแก๊บใช้ไม้เนื้อแข็งหลายยาวเป็นคู่กันที่ปลายไม้ทั้งสองข้างจะติดฝาน้ำอัดลม

2. ด้านการแสดง

การฟ้อนประกอบวงโปงลางแบบดั้งเดิมโดยส่วนใหญ่แล้วจะประดิษฐ์ ทำรำจากการดำเนินชีวิต พิธีกรรม การเลี้ยงทวย การขอฝน เป็นการฟ้อนในจังหวะสนุกสนานสลับกับการฟ้อนในจังหวะที่ช้า เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นอีสานมีการแปรแถวที่เรียบง่ายไม่สับสนและยุ่งยาก ฟ้อนประกอบเพื่อความสวยงามและทำให้วงโปงลางมีความน่าสนใจยิ่งขึ้น เช่น เข็งบั้งไฟ เข็งสวิง ฟ้อนบายศรี เข็งทำนา เป็นต้น ต่อมาภายหลังจึงมีการประดิษฐ์การแสดงเพื่อความสวยงามโดยการประดิษฐ์ทำรำพื้นเมืองต้องศึกษาทำรำที่เป็นแม่ท่าหลักของท้องถิ่นแล้วนำมาประดิษฐ์ทำรำให้

เครื่องแต่งกายเป็นหนึ่งในปัจจัยสี่ อันประกอบด้วย อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์มาตั้งแต่ครั้งที่มนุษย์เริ่มรู้จักประดิษฐ์เครื่องนุ่งห่มสำหรับสวมใส่ โดยผู้สวมใส่เป็นผู้ออกแบบตามความพอใจของตนและตัดเย็บเครื่องแต่งกายตามแบบนั้นด้วยตนเอง (จารุพันธ์ ทรัพย์ปรง. 2543 : 1)

คำว่า “เครื่องแต่งกาย” หมายถึง สิ่งที่มนุษย์นำมาใช้เป็นเครื่องห่อหุ้มร่างกายวิชาประวัติเครื่องแต่งกายนำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวกับการแต่งกายของมนุษย์ แต่ละเผ่าพันธุ์เท่าที่สามารถจะอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวรรณคดี เป็นเครื่องช่วยชี้แนะให้รู้และเข้าใจถึงแนวทางการแต่งกาย ซึ่งสะท้อนถึงสภาพของการดำรงชีวิตมนุษย์ในยุคนั้น (ปราณี สำราญวงศ์. 2538 : 29)

การแต่งกายประกอบการแสดงพื้นบ้าน โดยส่วนใหญ่ผู้แสดงจะต้องใช้เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมกับชุดการแสดง เช่น การนุ่งผ้าซิ่นพื้นเมืองประจำท้องถิ่นนั้นๆ หรือการใช้สัญลักษณ์ที่เป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงถึงความเป็นท้องถิ่นนั้น ในการแต่งกายประกอบการแสดงพื้นบ้านอีสานมีความเรียบง่าย ไม่อลังการ เนื่องจากการแสดงจะถ่ายทอดความเป็นอีสาน การทำมาหากิน การบูชา บวงสรวง การละเล่นประกอบพิธีกรรมจึงไม่เน้นความหรูหราแต่จะยึดหลักพื้นฐานการดำเนินชีวิตจริง (ฉวีวรรณ พันธุ. 2543 : 63)

